

Prepoznavanje novog sakralnog prostora

Premerl, Tomislav

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007, 183 - 186**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:310234>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Prepoznavanje novog sakralnog prostora

Sakralna arhitektura uvijek je tijekom povijesti bila prepoznatljiva, i to uvijek upravo naglašeno prepoznatljiva, što izvire iz njezine duhovne funkcije kao arhitektonskog znaka koji je najčešće davao i pečat široj okolini, ali i znaka svog unutarnjeg sadržaja. Pa kad je sakralna arhitektura izgubila primat kao ključni urbani oblikovatelj prostora, još je uvijek tijekom 19. stoljeća bila dobro prepoznatljiva, bez obzira na naše današnje kritike o njezinoj umjetničkoj vrijednosti. Neću se ovdje baviti povijesnim sakralnim prostorom, već prepoznavanjem novog izričaja sakralne arhitekture, danas često nasilno »prepoznatljive«. Samo što danas najčešće u njezinu znaku teško prepoznajemo suvisli, a pogotovo sakralni znak u rijetko definiranom okružju, ili sakralno značenje i poruku njezina unutrašnjeg prostora koji bi morao oprostori teološku ideju i sakralni smisao doživljenog prostora i na nama dostupni i suvremeni način omogućiti susret sa Svetim i Vječnim, a nevjerniku omogućiti susret s mirom i skladom umjetničkog djela ili tek kratke duhovne kontemplacije.

Ako je arhitektura u općem smislu znak, što je jasno, onda taj znak treba znati i čitati, jer znak naravno, uvijek nosi poruku i simboliku. Sakralna je arhitektura već po svom sadržaju najeklatantniji znak, dakle, poruka i simbolika, znak koji je živio u povijesti u suzvučju sa svjetonazorom određenog vremena. Prepoznavanje sakralne arhitekture nije se očitavalo samo u njezinoj vanjskoj formi, ono je ovdje poprimilo i jednu složenu, višu dimenziju nužnu za spekulativno vrednovanje djela, ali u prvom redu prepoznavanje sakralne arhitekture uvijek je bilo nužan uvjet za duhovni doživljaj i duhovnu komunikaciju s Vječnim i Svetim. Ono je također bilo i osnovni uvjet svakom novom stvaranju sakralnog prostora. A prepoznavanje arhitekture, opet mislim općenito, uvjetovano je dosegom duha određenog vremena i određenog prostora te njegove povijesti kao dijela sveopćeg svjetonazora.

Što, dakle, danas prepoznajemo u novim sakralnim prostorima; jer i opet ćemo ih prepoznavati, često čak kao vrlo nametljive »znakove«, ali znakove čega? Kakvih poruka i simbolike?

Kao prvo, novije sakralne prostore morali bismo promatrati tijekom cijelog dvadesetog stoljeća u svijetu i kod nas, jer se tada za sakralnu arhitekturu događaju bitne i krupne promje-

ne koje ovdje neću analizirati, a kao drugo, u potpunosti bismo trebali razumjeti našu domaću situaciju druge polovice stoljeća, kada se kod nas nije gradilo, pa je to razdoblje i najvećim dijelom razlog zaboravu i potpunoj arhitektonskoj kreativnoj neprisutnosti u razmišljanju o sakralnome. No, ovdje nas zanima što se je dogodilo sa slobodom gradnje poslije 1990. godine te dobrim dijelom i hipertrofijom sakralne gradnje koja je uslijedila do danas. Takvo promišljanje i razglabanje iziskivalo bi ogroman i kompleksan rad, pa ću ovdje tek naznačiti neke od problema pred kojima se i u kojima se danas nalazimo.

Sakralni prostor gledam uvijek isključivo integralno, dakle, govorim o sakralnoj umjetnosti gdje je arhitektura tek objediniteljica sveukupnog sakralnog izričaja, a ona je ovdje i materijalno najnametljivije prisutna, pa je često i tumačimo samo kao arhitekturu, što je, naravno, nedostatno.

* * *

Slika crkve u sakralnom smislu oduvijek postoji u čovjeku, no kakva je ona danas kada su ljudi izgubili središte, autentičnost življenja, zaboravili povijest ili ju površno prihvaćaju, kada su izgubili napokon i slijed povijesnog mišljenja? Kako ostvarivanje sakralnog prostora nije tek prostorom oblikovano zadovoljavanje potreba, što je čisti arhitektonski zadatak koji će arhitektura ostvariti svojim kreativnim dosegom, potrebno je pokazati, možda i pokušati definirati, što je zapravo sakralni prostor i kako se je on u povijesti ostvarivao, to jest, kako ga je moguće i danas ostvariti.

Građevina crkve u povijesti je bila uglavnom kolektivno djelo, a danas je građevina crkve isključivo graditeljevo autorsko djelo, a gubitak kolektivne svijesti, koja je savršeno funkcionirala u prošlosti, danas mora zamijeniti jedan graditelj s pretpostavkom da živi s povjesnošću vremena. Tu je ključni problem našega vremena jer sada graditelj, sam svojom umjetničkom imaginacijom, mora živjeti kolektivnu svijest koja ipak, ma kakva bila, postoji.

Graditi crkvu, dakle, silno je zahtjevna tema. Praktična težina zadatka pred graditeljem očituje se tek u rješavanju primarne fizičke funkcije i u konstruktivnom svladavanju prostora, iako i ono već spada u viši red stvari jer je ideja o kon-

strukciji nositelj i ključ cjelokupne prostorne zamisli. Sve ostalo nije zadatak u klasičnom smislu niti je odgovor primarnoj funkciji, sve ostalo jest stvaralaštvo koje teži izražavanju vlastite duhovne imaginacije i misaonog i kreativnog prožimanja, otvarajući dakako i nova pitanja. Cijeli kompleks crkvene umjetnosti i njezina poslanja trebalo bi razložiti i preispitati isključivo s tog stajališta.

Složenost i slojevitost sakralnog prostora uklapa se u teorijski slijed razmišljanja o arhitekturi u povijesti i danas. Posebnost koju ono nosi u svom iskazu teško nam je u našem vremenu definirati upravo zbog bojazni da se ta definicija neće ili neće moći u svojoj suštini razumjeti.

Ako je umjetnost prisutna u određenom prostoru crkve, a morala bi biti, onda je ona dio složene duhovne funkcije. Kad umjetničko djelo sudjeluje u građenju sakralnog prostora, ono je nadahnuto iskonskom stvaralačkom slobodom, ali samo onda kada graditelj, kipar, slikar, oblikovatelj u širem smislu i sam uspostavi vlastiti odnos prema duhovnosti. Velika su djela upravo nastala kao određeni zadatak u sklopu tako shvaćene funkcije cjelovitosti prostora.

* * *

Problem sakralnog prostora pojavio se pred nepunih dvadesetak godina kao u nas potpuno nov arhitektonski sadržaj o kome se baš ništa nije znalo, od arhitektonske projektantske koncepcije, od funkcionalnih i tehničkih problema provedbe, do onog bitnog duhovnog sadržaja i same teologije sakralnog prostora, o čemu se posljednjih pedesetak i više godina nije ni pitalo. Ni teolozi se u toj prilici nisu snašli jer je teološku ideju bilo potrebno zamisliti materijalno oprostorenu, a to je već posebno složena dimenzija koja zahtijeva i poseban pristup problemu. No, mnogi se graditelji nisu baš nikako pitali o problemu pred kojim su se prvi put našli dobivajući poslove, nažalost također od onih koji su se pred problemom isto tako prvi put našli, nedozreli da sustavno promisle o njegovu rješavanju. Pojavili su se novi zadaci pred investitorom, arhitektom, prostornim planerima, pred administrativnim državnim tijelima i napokon pred ocjenivačkim sudovima koji su birali radove na improviziranim natječajima bez pravoga reda i čvrstoga programa. U takvim se prilikama okoriste uglavnom mediokriteti i oni koji se bez kompleksa nametnu kao graditelji obradivši neprimjereno obrazovanog i često, nažalost, i naivnog investitora da će kao stručnjaci s diplomom obaviti zadatak. A onda se nakon jedne gradnje po inerciji dobije druga, treća, pa i više njih. Ipak, bilo je i vrsnijih arhitekata, doduše mnogo manje, no oni se mogu prepoznati uglavnom tek po osnovnom oblikovnom iskazu isključivo tzv. čiste arhitekture, ali arhitekture također lišene sakralnog.

Za takvu situaciju u kojoj smo se našli svakako je potrebno i mnogo više vremena, pa problem koji se je dogodio sa sakralnom gradnjom ne treba shvatiti tragično, već kao povijesnu činjenicu i znati da će tom procesu sazrijevanja biti potrebno vrijeme. Zaključiti je tek, da ne bismo jednostavno

opravдали ono što se je do sada dogodilo, da će sakralna misao o prostoru, drugim riječima crkvena umjetnost, s vremenom naći svoj likovni i prostorni izraz te izraz našeg vremena i moći ga oprostori na teološki prihvatljiv način.

Upozoriti je i na jednu nesmiljenu činjenicu: brzinom kojom se gradi za koju će godinu uglavnom biti zadovoljene potrebe za prostorom, a intenzivna će gradnja posustati i nastupit će dulje vrijeme bez gradnje, što se je u povijesti događalo, a mi ćemo kroz taj period biti okruženi pretežno lošom sakralnom arhitekturom. Dakle, ne okrivljujući nikoga posebno, ali ni ne opravdavajući, shvativši ovo razdoblje kao povijesnu nužnost, već danas možemo govoriti tek o propuštenim prilikama koje, nažalost, nismo znali, možda ni mogli, bolje i kreativnije iskoristiti. A takve se prilike u povijesti rijetko događaju.

Vrijeme je već da postavimo i pitanje: kako ćemo valorizirati mnoštvo novih ostvarenja sakralne arhitekture, pa i cijele sakralne umjetnosti u šumi pobrkanih relacija, od praktičkog tehničkog dijela, preko arhitektonske teorijske misli do teološkog vrednovanja tih prostora? Jer osim arhitektonskog pokazivanja bitno je pitanje teološkog aspekta prostora, o kojem se, naravno, i nažalost, ne misli. Koji su teološki standardi, nazovimo ih uvjetno tako, nužni u ostvarenju i kako ih u valorizaciji prepoznati? Nažalost, ni teolozi se ovdje nisu još javili u punom smislu, njihova je prisutnost izostala, a netko bi se morao baviti i teologijom sakralnoga prostora. Ako toga nema, što onda očekivati od arhitekta? Ako je on i dijelom upoznat s teologijom, a uglavnom nije, on ipak nije teolog koji bi o sakralnom prostoru svakako morao nešto reći. Iz toga slijedi i općenita nedoraslost u vrednovanju novih realizacija.

Što uopće znači prepoznavanje vrijednosti u oblikovanju novog sakralnog prostora? Jasno je, da tu nije dovoljno samo i isključivo teorijsko, strogo arhitektonsko vrednovanje, a to se tiče i sve likovne umjetnosti, već vrednovanje koje uz arhitektonsku i umjetničku analizu uključuje onaj duhovni izraz kojim će se osjetiti simboli i smisao teološke ideje u kreativnom izričaju autora. Vrednovanje koje će znati znanstveno ocijeniti i duhovno osjetiti sakralni izričaj umjetnosti, odnosno arhitekture. Put k takvu pristupu vrednovanja još je zacijelo dug, a je li uopće i moguć u našem vremenu? I kako ga, makar i postupno, s vremenom stvarati? Upravo to bi trebalo biti naše kreativno i duhovno nastojanje.

Ipak, u cijelom košmaru moramo već i sada kritički propitivati nova ostvarenja sakralne arhitekture i započeti proces od edukacije do individualnih nastojanja. Jer arhitektura bi, kao i u povijesti, i opet morala biti nositeljica i objediniteljica uvijek suvremene umjetnosti u realizacijama sakralnih prostora, arhitekturi bi moralo biti moguće oprostori duhovno, Sveto i Vječno, na njoj primjeren i jasan način, kao što je to uvijek u povijesti bilo ostvarivano. Tko će započeti taj proces? Ili će do njega tek spontano doći?

Još jednom ponavljam, arhitektonski problemi nisu u pitanju, njih će svladati svaki iole obrazovani arhitekt, ali ključni je problem tko će se potruditi i, naravno, biti kadar sakralnu arhitekturu integralno shvatiti kao onu kreaciju koja na-

dahnuta duhom može oporostoriti visoke teološke vrijednosti i iskazati ih na nama dostupan način?

I na kraju jedno hipotetičko pitanje: kako će za pedesetak godina povjesničari umjetnosti i teorija arhitekture ocijeniti današnje gradnje sakralnog sadržaja?

Summary

Tomislav Premerl

Evaluating the New Sacral Space

- Sacral space as the »new« content in Croatian architecture in the past fifteen years.
- New tasks for investors, architects, space planners, and competition committees.
- Numerous realizations and confused relations in terms of theory (architecture) and even theology.

- Immaturity in evaluating buildings.
- The meaning of identification in shaping sacral spaces.
- Insufficient search for the feeling of the sacral in our times.
- Complexity of procedures and a number of »inaccessible« elements, from the idea to its realization.
- Critical investigation of new sacral architecture.
- Architectural problems of new sacral spaces on the technical level and the problems of understanding the theology of sacral space.
- Architecture should be the carrier and the unifier of always-actual art in the realization of sacral space – architecture should be spiritually situated in an adequate and manifest way, as it was in the past.
- A hypothetical question: How will art history and theory of architecture evaluate the present buildings of sacral character fifty years from now?